

ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Рогова О. Г.

ВСТУП

Загальновідомо, що здоров'я людини є багатоаспектним явищем, а право на охорону здоров'я у сучасному науковому дискурсі позиціонується як багатогранний предмет дослідження різних правових наук.

Визначення практичних шляхів здоров'язбереження потребує виявлення сутності ключового поняття «здоров'я». Наші розвідки свідчать про наявність більше 450 визначень здоров'я людини, сформульованих фахівцями з різних наукових дисциплін¹. У царині правових досліджень феномена здоров'я та права на охорону здоров'я також можна констатувати застосування різних методологічних підходів.

На нашу думку, це пов'язано з унікальною феноменологією здоров'я людини, що знаходить своє втілення у багатьох біологічних, фізіологічних, психологічних та соціальних можливостях людини як істоти біосоціодуховної. З урахуванням потреб людини, що у нашому мінливому суспільстві мають динамічний характер, навряд чи варто стверджувати, що можна дати чіткий вичерпний перелік тих можливостей, які ми асоціюємо з феноменом «здоров'я» і які утворюють зміст права на охорону здоров'я.

На рівні міжнародно-правових документів, як глобального, так і регіонального (у нашому випадку – європейського) масштабу, з часу ухвалення актів Міжнародного білля про права людини було створено цілісну правову інфраструктуру, детальний аналіз якої дає змогу сформулювати цілісне уявлення про ставлення світового співтовариства до фундаментальних прав людини, серед яких слід назвати право на охорону здоров'я.

Втілення у приписах Конституції України природно-правової концепції прав людини накладає на всіх суб'єктів правотворення та правозастосування відповідні обмежувальні зобов'язання, які стосуються неможливості скасовувати чи обмежувати конституційні права та свободи, не порушувати прав та свобод інших осіб.

Водночас значні теоретичні успіхи людської цивілізації у визнанні та розвитку концепції прав людини, як не дивно, не завжди чітко корелюються з відповідними успіхами у царині практичної реалізації прав і свобод людини й громадянина. На нашу думку, одним з

¹ Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. Ю.Д. Бойчука. Харків : вид. Рожко С.Г., 2017. С. 6.

найбільш проблемних аспектів реалізації прав і свобод людини й громадянина є аспект їх обмеження. Не є винятком у цьому сенсі право на охорону здоров'я. Видається актуальним продовжити наукову дискусію щодо підстав обмеження права на охорону здоров'я.

1. Підстави правомірного обмеження права на охорону здоров'я

У с. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини і громадянина ООН, яка вважається основою Міжнародного білля про права людини, визначено, що «під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно задля забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві»². Водночас у ч. 3 ст. 29 підкреслено, що «здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй». Таким чином, навіть у тексті Загальної декларації прав людини можна простежити тенденції балансування приватно-правових (суб'єктивні права людини) та публічно-правових цінностей (правовий порядок ООН).

Стаття 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (далі – Пакт), що було *ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII*, декларує, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для забезпечення скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини; поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості; запобігання епідемічним, ендемічним, професійним та інших хворобам, а також їх лікування; створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби³.

Найважливіший принцип щодо підстав обмеження права на охорону здоров'я (далі – ОЗ) закріплено у ст. 4 Пакту: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, ця держава може встановлювати тільки такі обмеження цих

² Загальна декларація прав людини (рос./укр.) : ухвалена та проголошена в резолюції 217 а (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року. Сайт Законодавства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#text

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII. Сайт законодавства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно задля сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві». Частина 2 ст. 5 Пакту конкретизує вищезазначене положення, зокрема «ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або наявних в якій-небудь країні на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються у меншому обсязі»⁴. Фактично будь-яке обмеження права на ОЗ, що перевищує цю правову межу, визначену Пактом, буде неприйнятним з точки зору міжнародного права та національних правопорядків, у яких імплементовано зазначений принцип.

У ч. 1 ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Ради Європи (далі – Конвенція) встановлено, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»⁵. Таким чином, Конвенція містить вказівку на юридично значущі обставини «гостроти становища – війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації», які можуть стати підставою обмеження прав людини, визначених у ст. ст. 8–11 Конвенції (оскільки права, передбачені ст. ст. 2, 3, 4 (п. 1), 7, не підлягають обмеженням на підставі ст. 15 Конвенції).

Як відомо, одним з важливих питань, яке мали вирішувати конвенційні органи (тобто органи, утворені на підставі Конвенції, а саме Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд) та протягом 1955–1998 років Європейська комісія з прав людини) у справах для забезпечення рівноваги між інтересами особи й інтересами суспільства, є питання щодо можливості вважати вичерпними підстави для обмежень, названих в тих чи інших статтях. Обмежувальні положення, що містяться у других пунктах ст. ст. 8–11 Конвенції, ст. 1 Першого протоколу та ст. 2 Протоколу № 4, сформульовані досить загально. Щоб не допустити використання договірною державою (сторонаю Конвенції) цієї їх загальної властивості задля зловживання владою, органи Конвенції встановили умови, за яких будь-які

⁴ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року.

⁵ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод Ради Європи від 4 листопада 1950 року : ратифіковано Законом від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. Сайт законодавства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

обмеження прав і свобод мають бути законними й необхідними в демократичному суспільстві⁶.

Сучасна юридична наука містить різні підходи до тлумачення змісту внутрішніх складових частин права на охорону здоров'я. Визначенню сутності та змісту права на охорону здоров'я присвячено чимало наукових досліджень. Так, І.Я. Сенюта визначила право на охорону здоров'я як загальносоціальне (природне) право людини, тобто як можливість людини використовувати усі соціальні, насамперед державні, засоби, спрямовані на збереження, зміцнення, розвиток, а в разі порушення – відновлення максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану її організму⁷.

Ю.Ю. Швець пропонує розглядати право людини на охорону здоров'я як частину права людини на здоров'я. На його думку, «право на охорону здоров'я у конституційному аспекті належить до так званих позитивних прав, змістом яких є гарантована і забезпечувана державою можливість особи поліпшити своє становище, отже, йому відповідають обов'язки держави щодо вчинення певних дій, спрямованих на охорону здоров'я. Натомість право на здоров'я складно назвати виключно позитивним, адже воно має комплексний характер і накладає на державу зобов'язання, в тому числі, утримуватись від дій, що можуть зумовити погіршення або втрату здоров'я. Крім того, праву на здоров'я притаманні аспекти, пов'язані з існуванням індивіда як біологічної істоти, які взагалі не залежать від ресурсів держави та спрямування державної політики»⁸.

Аналіз Конституції України, «Основ законодавства України про охорону здоров'я», Цивільного та Сімейного кодексу України та інших нормативно-правових актів дав змогу Л.М. Руснак визначити, що до змісту категорії права на здоров'я входять такі чотири основні групи прав: право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на медичну інформацію та право на медичне страхування⁹. Водночас зазначена точка зору не є усталеною, оскільки різні дослідники змістовних елементів права на охорону здоров'я пропонують власні класифікації.

⁶ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів. Київ : ВАІТЕ, 2017. С. 37.

⁷ Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2006. 217 с.

⁸ Швець Ю.Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я: порівняльно-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02. Ужгород, 2019. С. 49.

⁹ Руснак Л.М. Адміністративно-правове забезпечення права на охорону здоров'я в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2016. С. 33.

В контексті нашого дослідження доречно зазначити, що на нормативному рівні у ст. 6 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»¹⁰ конкретизовано зміст суб'єктивного (індивідуального) права на охорону здоров'я. Серед правових можливостей, які законодавцем віднесено до змісту права на охорону здоров'я, слід назвати життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування й забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини; безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де людина проживає; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медичну та реабілітаційну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря та фахівця з реабілітації, вибір методів лікування та реабілітації відповідно до рекомендацій лікаря та фахівця з реабілітації, вибір закладу ОЗ; достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я й здоров'я населення, включаючи наявні та можливі фактори ризику та їх ступінь; участь в обговоренні проєктів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері ОЗ; участь в управлінні ОЗ та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством, а також інші можливості (наведений перелік не є вичерпним). На нашу думку, серед цих можливостей можна виокремити такі, які утворюють «змістовне ядро» права на ОЗ і які за жодних обставин не можна обмежувати, не спотворивши самої сутності цього права (можливості, визначені п. п. а, б, в, г, д, е ч. 1 ст. 6 «Основ законодавства України про ОЗ»), та допоміжні правові можливості, які за певних визначених законом обставин можна тимчасово обмежити без створення суттєвої загрози змісту права на ОЗ (визначені в інших пунктах ч. 1 ст. 6 «Основ законодавства України про ОЗ»).

На думку Л.М. Руснак, складові елементи права на охорону здоров'я можна класифікувати з урахуванням певних критеріїв: за значенням для їх носія вони поділяються на основні, тобто ті, що безпосередньо пов'язані з правом людини на охорону здоров'я, зокрема життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я; запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними тощо; додаткові, тобто опосередковано пов'язані з правом на охорону здоров'я, наприклад заборона катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження чи покарання (зокрема, особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідям); справедливі, безпечні

¹⁰ Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

й здорові умови праці та інші¹¹. Вважаємо, що наведена класифікація наближує нас до усвідомлення тих правових можливостей, які утворюють фундаментальний зміст права на охорону здоров'я (у його індивідуальному вимірі) та за будь-яких обставин не повинні підлягати обмеженням, оскільки такі обмеження призведуть до скасування самої сутності права.

Задля аналізу законних обмежень права на охорону здоров'я видається доцільним акцентувати увагу на розмежуванні феноменів громадського та індивідуального здоров'я.

Більшість дослідників акцентує увагу на розрізненні феноменів здоров'я у його індивідуальному та громадському вимірах. Так, І.Я. Сенюта розрізняє право людини на охорону здоров'я як суб'єктивне юридичне явище та як загальносоціальне явище. «Елементне наповнення структури права людини на ОЗ як суб'єктивного юридичного явища, звичайно, є набагато ширшим порівняно зі структурою права людини на ОЗ як загальносоціального явища. Можливості, що включені до структури права як загальносоціального явища, розширені, доповнені та конкретизовані у структурі права людини на ОЗ як суб'єктивного юридичного явища»¹². Ю.Ю. Швець виокремлює суспільне здоров'я – здоров'я населення країни, нації (біосоціальна категорія); індивідуальне здоров'я – здоров'я окремої людини (біомедична категорія)¹³.

Поділяючи погляди І.Я. Сенюти та Ю.Ю. Швеця щодо доцільності розмежування феноменів громадського та індивідуального здоров'я, підкреслимо, що право на ОЗ (як феномен громадського здоров'я та як феномен індивідуального здоров'я) не є абсолютним, тому може підлягати обмеженням на підставі закону. Такі обмеження мають правовий характер.

Також для досягнення мети нашого дослідження важливо акцентувати увагу на комплексному характері інституту права на ОЗ. На нашу думку, право на ОЗ належить до міжгалузевих правових інститутів, що поєднує норми різних галузей права України (адміністративного, цивільного, права соціального забезпечення, кримінального тощо), а регулювання зазначеного інституту здійснюється за допомогою методів правового регулювання, притаманних зазначеним галузям права.

Таким чином, досліджуючи підстави обмеження права на ОЗ, маємо враховувати вищезазначені підходи. Важливо акцентувати увагу на

¹¹ Руснак Л.М. Адміністративно-правове забезпечення права на охорону здоров'я в Україні. С. 37–38.

¹² Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів. 2006. 217 с.

¹³ Швець Ю.Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я: порівняльно-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02. Ужгород, 2019. С. 50.

тому, що, незважаючи на спільне предметне поле права на ОЗ у його індивідуальному вимірі та у соціальному (громадському) вимірі, під час їх порівняння можна простежити тенденцію певного конфлікту приватних та публічних інтересів. Найбільш рельєфно загострення конфлікту між приватно-правовими та публічно-правовими інтересами відчувається в обставинах обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій або надзвичайного стану.

У цьому контексті доречно згадати, що у 1997 році групою гуманітарних неурядових організацій (НУО) спільно з Міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця було розпочато проєкт «Сфера», мета якого полягала у підвищенні якості діяльності щодо надання допомоги в надзвичайних ситуаціях (далі – НС) та запровадження підвітності у цій сфері діяльності. Концепцію проєкту «Сфера» визначають дві засадничі позиції. По-перше, всі постраждали від НС або конфлікту мають право на життя з гідністю, як наслідок, мають право на допомогу; по-друге, варто вживати всіх необхідних заходів для того, щоби полегшувати страждання людей, викликані НС або конфліктом. На підставі цих двох позицій у рамках проєкту «Сфера» було розроблено Гуманітарну Хартію і визначено мінімальні стандарти в основних секторах із порятунку життя людей. Ці стандарти тепер відображено в чотирьох технічних розділах, присвячених питанням водопостачання, санітарного забезпечення та сприяння дотриманню гігієни; продовольчої безпеки та харчування; забезпечення тимчасовим житлом, організації розміщення та непродовольчої допомоги, а також медичного обслуговування¹⁴. Хоча стандарти проєкту «Сфера» не мають імперативного характеру, нині вони застосовуються як повсюдно прийняті фактичні стандарти надання гуманітарної допомоги у ХХІ столітті.

Важливо підкреслити, що у стандартах проєкту «Сфера» чимало уваги приділено важливій складовій частині права на охорону здоров'я, а саме праву доступу до медичної допомоги.

Доступ до медичної допомоги є визначальним чинником забезпечення виживання на початкових стадіях НС. Лихо завжди серйозно впливає на стан здоров'я в суспільстві і на благополуччя постраждалого населення. Цей вплив може бути прямим (наприклад, насильницька смерть і тілесні пошкодження) або непрямим (наприклад, високі коефіцієнти інфекційних захворювань та/або недостатнє харчування). Непрямі наслідки зазвичай пов'язують із такими факторами, як недостатня кількість і якість водопостачання, вихід із ладу систем санітарного забезпечення, перебої в постачанні

¹⁴ Проєкт «Сфера». Гуманітарна Хартія і мінімальні стандарти під час надання гуманітарної допомоги. The Sphere Handbook 2011 : Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response (Ukrainian Edition). С. 4.

продовольством, а також відсутність або обмеження доступу до медичного обслуговування. Відсутність безпеки, обмеження пересування, переміщення населення й погіршення умов життя (скупченість і незадовільне тимчасове житло) також можуть нести загрозу для здоров'я населення¹⁵.

Навіть поверхневий аналіз стандартів проєкту «Сфера» дає змогу стверджувати, що право на медичну допомогу (як складова частина права на охорону здоров'я) перебуває у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості з іншими суб'єктивними правами людини та потребує активних дій органів публічної влади для виконання позитивних зобов'язань держави у царині ОЗ, недопущення обмеження права на ОЗ.

Ю.Ю. Швець встановлює, що тимчасове обмеження права на ОЗ можливе у чітко встановлених законом випадках, які передбачені конституціями багатьох зарубіжних держав. У кожній з цих країн порядок та підстави такого обмеження мають особливості. У дослідженні Ю.Ю. Швець підтверджено, що правове обмеження має такі основні складники: внутрішній складник права, що передбачає його іманентні межі, встановлення правила, що є встановленням меж поведінки; реалізація правових приписів, що передбачає різноманітні практичні варіанти, а часто й зловживання правом, через що обмеження, які допускаються законодавцем, виправдані з позицій встановлення бар'єрів на шляху зловживання правом; обмеження права – це спеціальний засіб юридичної техніки, що застосовується для викладу суб'єктивних прав і свобод¹⁶.

2. Неправомірне обмеження права на охорону здоров'я

Статтю 22 Конституції України закріплено імперативну норму, відповідно до якої конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2), під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод (ч. 3). Загальновідомо, що Конституцією України проголошено невідчужуваність, непорушність конституційних прав і свобод людини й громадянина. Стаття 64 Основного закону України вказує на неприпустимість їх звуження. Цією статтею передбачено, що права і свободи, які закріплені в Конституції України, не можуть бути обмежені, крім випадків, установлених Основним Законом. До таких обмежень Конституцією віднесено жорсткі вимоги, а саме вони можуть вводитися тільки в умовах надзвичайного або воєнного стану тимчасово, на визначений законом строк; тимчасовому

¹⁵ Проєкт «Сфера». Гуманітарна Хартія і мінімальні стандарти під час надання гуманітарної допомоги С. 348.

¹⁶ Швець Ю.Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я: порівняльно-правове дослідження. С. 6.

обмеженню підлягають тільки ті права й свободи, які не визначені у ст. 64 Конституції України.

Змістовний аналіз Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 ст. 10, п. 3 ч. 2, ч. 5, 6 ст. 11, ст. 15, ч. 1 ст. 17, ст. 24, п. 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 дає змогу розмежувати такі поняття, як «обмеження суб'єктивного права» (у сенсі звуження обсягу чи змісту такого права у неправовий спосіб) та «визначення меж реалізації суб'єктивного права», що здійснюється за допомогою юридичних засобів (способів).

Зокрема, «КСУ вважає, що поняття «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» в контексті ч. 1 ст. 64 Конституції України слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод, встановлення додаткових норм, якими нівелюється свобода об'єднання у політичні партії в порядку, визначеному відповідним законом, і які фактично перешкоджають створенню об'єднань громадян, тому необхідно відрізнити поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законотворчій практиці поняття «фіксація меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою, якщо додаткове унормування процесу створення політичних партій спеціальним законодавством ставить за мету не звужити обсяг прав і свобод, а уточнити зміст та регламентацію процедурних питань і окреслити загальні межі основоположних прав»¹⁷.

ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що обмеження прав і свобод людини й громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу збереження основного змісту прав і свобод (Рішення від 20 травня 1999 року у справі «Реквені проти Угорщини», Рішення Великої палати від 13 лютого 2003 року у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини»). «Поняття законності у Конвенції, крім того, що воно бере за основу відповідність внутрішньому праву, також

¹⁷ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 ст. 10, п. 3 ч. 2, ч. 5, 6 ст. 11, ст. 15, ч. 1 ст. 17, ст. 24, п. 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text>.

передбачає якісні вимоги до внутрішнього права. Це можливість передбачити наслідки і відсутність свавільності»¹⁸.

«Трискладовий тест» – це юридична конструкція, що є засобом для перевірки наявності необхідних умов для обмеження прав, гарантованих Конвенцією. Тест вказує на те, що будь-яке обмеження права має пройти перевірку на відповідність сукупності зазначених трьох умов: чи «згідно із законом» здійснене державне втручання; чи відповідає державне втручання законній (легітимній) меті; чи є воно «необхідним у демократичному суспільстві». Обмеження, що не відповідає таким умовам, порушує право особи. Хоча назва «трискладовий тест» є умовною й прямо не передбачена у практиці ЄСПЛ, власне умови зазначаються у багатьох рішеннях ЄСПЛ¹⁹.

З огляду на практику ЄСПЛ щодо порушення таких прав (ст. ст. 8, 9, 10, 11) в контексті ст. 15 Конвенції завжди, коли заявник скаржитись на те, що його права за Конвенцією були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, ЄСПЛ спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції; і лише якщо вони не можуть бути виправдані таким чином, Суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань правомірним (наприклад, «Lawless проти Ірландії», № 3, § 15)²⁰.

В умовах запровадження в Україні карантинних обмежень прав і свобод людини й громадянина питання їх правомірності постало дуже гостро. Як відомо, у Рішенні КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень ч. ч. 1, 3 ст. 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абз. 9 п. 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020 предметом оспорювання (серед інших) була заборона закладам охорони здоров'я проведення планових заходів з госпіталізації пацієнтів, передбачена Постановою КМУ від 20 травня 2020 року № 392. Під час розгляду

¹⁸ Рішення у справі «Реквенї проти Угорщини». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the case of Rekvényi v. Hungary). *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 2. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=279>.

¹⁹ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. С. 38.

²⁰ Криворот В.М., Мартиненко А.В. Втручання в права людини під час пандемії. *Юридична газета online*. 27 березня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>.

КСУ цієї справи Кабінет Міністрів України вніс відповідні зміни до тексту зазначеної постанови (серед інших змін), скасувавши заборону здійснювати планову госпіталізацію пацієнтів.

У цьому ж Рішенні КСУ наголосив на тому, що «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить ст. ст. 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України»²¹. На нашу думку, зазначена позиція КСУ певною мірою «розвантажила» проблему правомірності встановлення обмежень прав і свобод, оскільки було чітко визначено правову форму таких нововведень, а саме виключно законами.

Беручи до уваги численну практику ЄСПЛ щодо втручання держави в права особи, ЄСПЛ зазначає, що для того, аби втручання було виправданим, необхідна наявність таких трьох чинників: **якісний закон** (національне законодавство має бути чітким, передбачуваним і належно доступним («Silver та інші проти Сполученого Королівства», § 87); національне право має розумно визначати обсяг і спосіб реалізації відповідних повноважень, покладених на державні органи, аби гарантувати особам мінімальний рівень захисту, яким вони наділені у демократичному суспільстві відповідно до принципу верховенства права («Pischowicz проти Польщі», § 212)); **законна виправдана мета** (встановлення конкретних, вимірних, досяжних, реалістичних і часоспрямованих цілей на зміну та покращення ситуації в майбутньому); **суспільна необхідність** (відповідність відношення балансів прав однієї людини балансу прав всієї нації на здорове існування та безпечне середовище)²².

Аналогічні вимоги містить найважливіший акт Європейського Союзу про права людини. Так, за п. 1 ст. 52 Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 року, будь-яке обмеження прав і свобод, що визначаються цією Хартією, має здійснюватися на підставі закону з повагою до сутності цих прав та свобод. Застосовані за принципом пропорційності обмеження можуть бути встановлені тільки

²¹ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>.

²² Криворот В.М., Мартиненко А.В. Втручання в права людини під час пандемії.

тоді, коли вони є необхідними та відповідають цілям і загальним інтересам, які визнані Європейським Союзом, або потребі захистити права і свободи інших осіб²³.

Рішенням КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п. 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 було акцентовано увагу на тому, що «скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняттями змісту прав людини є умови й засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними. Загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена (абз. 4 пп. 5.2. п. 5 Мотивувальної частини)²⁴.

Аналіз практики КСУ дає змогу стверджувати, що правові підстави обмеження конституційних прав людини неодноразово ставали предметом обговорення у КСУ. Зокрема, у Рішенні КСУ у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абз. 2 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 констатовано, що «мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими. Інакше встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію» (абз. абз. 4, 7 пп. 4.1. п. 4 мотивувальної частини). У Рішенні КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо

²³ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>.

²⁴ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 підкреслено, що «обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям»²⁵.

Міжнародним правовим актом щодо проблем застосування у державах-учасниках Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яким є «Сиракузькі принципи, що стосуються обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (1984 рік), прийняті підкомісією з попередження дискримінації і захисту меншин Економічної і Соціальної Ради ООН, рекомендовано застосовувати у питаннях тлумачення допустимих обмежень прав і свобод громадян принцип пропорційності задля запобігання введенню законами не виправданих доцільністю обмежень. У сучасних умовах Сиракузькі принципи виступають певними методичними настановами, які допомагають державам дотримуватися принципу пропорційності у питаннях обмеження прав людини.

Принцип пропорційності як дороговказ для виконання зобов'язань держави щодо забезпечення реалізації прав людини, безпосередньо пов'язаний із соціальними зобов'язаннями держави.

Право на ОЗ належить до другого покоління прав людини, а за змістом – до соціальних прав громадян. Права другого покоління, до яких, окрім соціальних, відносять економічні й культурні, мають свої особливості. Передусім вони є досить залежними від економічної політики держави. Ступінь захищеності цих прав залежить не тільки і не стільки від наявності досконалого правового механізму їх реалізації, скільки від відповідності економічному потенціалу держави. КСУ у Рішенні від 25 січня 2012 року зазначив, що соціально-економічні права не є абсолютними. Здійснення соціально-економічних прав людини значною мірою залежить від становища в державах, особливо фінансового²⁶.

Фінансування соціальних та інших зобов'язань держави має бути реальним та здійснюватися відповідно до її фінансово-економічних

²⁵ 4.1.2. Межі та обмеження. *Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997–2020 роки)*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhenhnyu>.

²⁶ Полховська І.К. Право на охорону здоров'я в системі прав людини. *Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні* : збірник матеріалів четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 листопада 2015 року : у 2 т. Т. 1 / НЮУ ім. Я. Мудрого ; редкол.: А.П. Гетьман, В.П. Лисак, Н.О. Гуторова та ін. Полтава : Техсервіс, 2015. С. 132. URL: http://pli.nlu.edu.ua/doc/20151127_medical_law_conference_part_1.pdf.

можливостей. За юридичною позицією КСУ, у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків задля збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства; проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю (абз. 5 пп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

На жаль, більшість правових можливостей, які утворюють «змістовний стрижень» права на ОЗ, безпосередньо пов'язана з фінансовими та економічними потужностями держави, тому людина, що є біосоціодуховною істотою, повсякчас перебуває у залежності від соціальної політики держави. З урахуванням зазначеного принципи пропорційності, передбачуваності та законних очікувань мають супроводжувати всі політичні рішення демократичних держав щодо зобов'язань у царині ОЗ.

Ще у 2008 році у відповідь на розширення розривів у межах та між країнами у рівнях доходів, можливостях, житті, тривалості життя, стані здоров'я та доступі до медичної допомоги комісія ВООЗ із соціальних детермінант здоров'я опублікувала доповідь «Ліквідація розриву в поколіннях: справедливість у сфері ОЗ через дію на соціальні детермінанти здоров'я».

Після цієї публікації значно глибшим стало розуміння масштабів і соціальних причин цих несправедливостей, оскільки вона спирається на глобальні докази та рекомендує політику, спрямовану на забезпечення прогресу у зменшенні нерівності в ОЗ та відмінностей у галузі ОЗ в усіх країнах, включаючи країни з низькими доходами, вжити заходів щодо соціальних детермінант здоров'я через вплив на особистий життєвий шлях та у ширших соціальних та економічних сферах для досягнення більшої рівності здоров'я та захисту майбутніх поколінь²⁷.

Аналізуючи глобальні проблеми охорони здоров'я у III тисячолітті, В.М. Москаленко виокремлює економічні, екологічні загрози, кадрові

²⁷ Гржибовський Я.Л.О Любинец О.В. Медико-соціальні детермінанти здоров'я (огляд світової літератури). *Український медичний часопис*. 2020. № 2 (2) (136). III/IV. URL: <https://www.umj.com.ua/article/175646/mediko-sotsialni-determinanti-zdorov-ya-oglyad-svitovoyi-literaturi>.

проблеми, первинну допомогу й профілактику, проблеми доступності та якості медичної допомоги²⁸.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати дослідження, вважаємо важливим акцентувати увагу на таких висновках.

1) Право на охорону здоров'я належить до міжгалузевих правових інститутів, що поєднує норми різних галузей права України (адміністративного, цивільного, права соціального забезпечення, кримінального тощо), а регулювання зазначеного інституту здійснюється за допомогою методів правового регулювання, притаманних зазначеним галузям права. Водночас важливо розрізнити право на охорону здоров'я у його загальносоціальному вимірі (громадське право на охорону здоров'я) та індивідуальне або суб'єктивне право на охорону здоров'я.

2) Право на охорону здоров'я (як феномен громадського здоров'я та як феномен індивідуального здоров'я) не є абсолютним, тому може підлягати обмеженням на підставі закону (виключно закону, а не підзаконних правових актів).

3) Важливо як із теоретичної, так і з практичної точок зору розмежовувати такі поняття, як «обмеження суб'єктивного права» (у сенсі звуження обсягу чи змісту такого права у неправовий спосіб) та «визначення меж реалізації суб'єктивного права», що здійснюється за допомогою юридичних засобів (способів).

4) В умовах запровадження режиму надзвичайної ситуації (або навіть надзвичайного стану) регулювання міжгалузевого інституту права на охорону здоров'я відбувається переважно за допомогою імперативного методу правового регулювання. Застосування під час надзвичайної ситуації адміністративно-правового режиму регулювання прав і свобод (зокрема, права на охорону здоров'я) приводить до заміни загальнодозвільного принципу регулювання суб'єктивних прав і свобод людини на загальнозаборонний, який у звичайних умовах життєдіяльності демократичного суспільства адресовано органам публічної влади («органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19 Конституції України)).

5) В умовах надзвичайної ситуації (тим більше, надзвичайного стану) відбувається легальне порушення балансу публічно-правових та приватно-правових інтересів, що досягається шляхом установаження нормативних обмежень для суб'єктивних прав і свобод (свободи

²⁸ Москаленко В.М. Актуальні проблеми здоров'я та охорони здоров'я у III тисячолітті. НАМН України. URL: <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorov-ya-ta-ohorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti>.

пересування, свободи мирних зібрань, права на медичну допомогу як складової частини конституційного права людини на охорону здоров'я тощо).

6) Запроваджені в умовах надзвичайної ситуації (або надзвичайного стану) обмеження певних суб'єктивних прав людини (зокрема, права на охорону здоров'я) спираються на безперечний пріоритет захисту публічно-правових цінностей, що підтверджується нормами міжнародного права та законодавства України. Публічно-правовими цінностями, які виступають «обмежувачами» прав людини (зокрема, права на охорону здоров'я), можуть бути належне визнання й повага прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві, охорона громадського здоров'я (проти здоров'я індивідуального), національна безпека.

7) Застосування «трискладового тесту», а саме юридичної конструкції, напрацьованої у практиці роботи Європейського суду з прав людини, дає змогу здійснити аналіз правомірності, пропорційності, доцільності та обґрунтованості підстав обмеження будь-якого із суб'єктивних прав (зокрема, права на охорону здоров'я).

8) В умовах надзвичайної ситуації (або надзвичайного стану) внаслідок ухвалення управлінських рішень нашвидкуруч саме суб'єктивне право на охорону здоров'я може опинитися під загрозою суттєвого звуження його обсягу або змісту у неправовий спосіб (яскравим прикладом є заборона планової госпіталізації пацієнтів, яку було впроваджено Постановою КМУ від 20 травня 2020 року № 392 з часу ухвалення «карантинних» заходів, а пізніше скасовано КМУ).

АНОТАЦІЯ

У роботі акцентовано увагу на багатоаспектності права на охорону здоров'я у сучасному науковому дискурсі. З урахуванням потреб людини, що у нашому мінливому суспільстві мають динамічний характер, навряд чи обґрунтованим буде твердження про те, що можна дати чіткий вичерпний перелік тих можливостей, які ми асоціюємо з феноменом «здоров'я» і які утворюють зміст права на охорону здоров'я. Одним із найбільш проблемних аспектів реалізації права на охорону здоров'я є аспект його обмеження. Проаналізовано підстави правомірного обмеження права на охорону здоров'я, які визначено у Загальній декларації прав людини і громадянина ООН, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Ради Європи, Конституції України, «Основах законодавства України про охорону здоров'я». Серед правових можливостей, які законодавцем віднесено до змісту права на охорону здоров'я, виокремлено такі, які утворюють «змістовне ядро» права на ОЗ і які за жодних обставин не можна

обмежувати, не спотворивши самої сутності цього права, та допоміжні правові можливості, які за певних визначених законом обставин можна тимчасово обмежити без створення суттєвої загрози змісту права на ОЗ. Під час порівняння права на охорону здоров'я у його індивідуальному вимірі та у соціальному (громадському) вимірі можна простежити тенденцію певного конфлікту приватних та публічних інтересів. Найбільш рельєфно загострення конфлікту між приватно-правовими та публічно-правовими інтересами відчувається в обставинах обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій або надзвичайного стану. На підставі аналізу низки рішень Конституційного Суду України визначено принципи правомірного обмеження прав і свобод людини (зокрема, права на охорону здоров'я).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гржибовский Я.Л., Любинец О.В. Медико-соціальні детермінанти здоров'я (огляд світової літератури). *Український медичний часопис*. 2020. № 2 (2) (136). III/IV. URL: <https://www.umj.com.ua/article/175646/mediko-sotsialni-determinanti-zdorov-ya-oglyad-svitovoyi-literaturi>.

2. Загальна декларація прав людини (рос./укр.) : ухвалена та проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року. *Сайт законодавства України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. Ю.Д. Бойчука. Харків : вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.

4. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя : навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів. Київ : ВАІТЕ, 2017. 192 с.

5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод Ради Європи від 4 листопада 1950 року : ратифіковано Законом від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. *Сайт законодавства України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Криворот В.М., Мартиненко А.В. Втручання в права людини під час пандемії. *Юридична газета online*. 27 березня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>.

7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII. *Сайт законодавства України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

8. Москаленко В.М. Актуальні проблеми здоров'я та охорони здоров'я у III тисячолітті. *НАМН України*.

URL: <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorov-ya-ta-ohorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti>.

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

10. Полховська І.К. Право на охорону здоров'я в системі прав людини. *Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні* : збірник матеріалів четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 листопада 2015 року : у 2 т. Т. 1. / НЮУ ім. Я. Мудрого ; редкол.: А.П. Гетьман, В.П. Лисак, Н.О. Гуторова та ін. Полтава : Техсервіс, 2015. С. 132–134. URL: http://pli.nlu.edu.ua/doc/20151127_medical_law_conference_part_1.pdf.

11. Проект «Сфера». Гуманітарна Хартія і мінімальні стандарти під час надання гуманітарної допомоги. *The Sphere Handbook 2011: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response (Ukrainian Edition)*. 470 с. URL: <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-handbook-2011-Ukrainian.pdf>.

12. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>.

13. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. *Сайт законодавства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

14. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007.

Сайт законодавства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text>.

15. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. *Сайт законодавства України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>.

16. Рішення у справі «Реквенї проти Угорщини». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the case of Rekvényi v. Hungary). *Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі.* 1999. № 2. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=279>.

17. Руснак Л.М. Адміністративно-правове забезпечення права на охорону здоров'я в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2016. 207 с.

18. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2006. 217 с.

19.4.1.2. Межі та обмеження. *Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997–2020 роки).* URL: <http://csu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya>.

20. Швець Ю.Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я: порівняльно-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02. Ужгород, 2019. 496 с.

Information about the author:

Rohova O. H.,

Ph. D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management
and Economics in Family Medicine
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education
58, Amosov str., Kharkiv, 61176, Ukraine